
IN MEMORIAM

AZ ÍRÓ PANOPTIKUMÁBAN

(Mándy Iván, 1918–1995)

Terek, cukrászdák, presszók, szállodaszobák, uszodák, bódék, lépcsőházak: a Mándy-próza több évtizeden át kísértő helyszínei. Bútorok – a közöttük leélt élet ránk maradt tanúi. Emberélettől antropomorfizálódott bútorok: sértődött, ingerlékeny fotelok, karosszékek. A *Tájak, az én tájaim* (1981) című gyűjtemény tartalommutatójában pedig ott a további pontos leltár: mosoda, lift, trafik, bútorok, villamos, mosdók, vécék. S még mielőtt napvilágot látna az íróról szóló monográfia (Erdődy Edit: *Mándy Iván*, 1992), a hetvenes évek második felére érzékletesen kirajzolódnak e próza nagy, tematikus blokkjai: a foci (*A pálya szélén*, 1963; *Tribünök árnyéka*, 1974), a mozi és színház álmvilágának (*Régi idők mozija*, 1967; *Zsámboky mozija*, 1975), a „szellemi szesztilalom”, a „nagy átíró korszak” (*Előadók, társszerzők*, 1970), a Zsámboky, az író körül halálukban is tovább élő családtagok szellemének megidézésére épülő szövegek (*Mi az, öreg?*, 1972) tematikus tömbjei. Ezek a nagy tematikus tömbök a kései Mándy-írásokban mintegy szétporlanak, s rövid, éles fényjelekként világolnak fel a szövegekben – oly módon, hogy közben visszajeleznek, újra és újra felvillantják a mozi, a színház, a lépcsőházak, a bútorok álombeli tereit. Majd apát és anyát, váratlanabbnál váratlanabb pillanatokban és helyzetekben, hogy Zsámboky életvitele és írósgága felett ítélkezzenek. Ki-ki a maga módján, ahogyan a *Mi az, öreg?*-ben töredékesen összeállt jellemrajzuk diktálja.

Úgy gondolom, e kései Mándy-elbeszélések, -novellák, -novellaszilánkok szoros igényt tartanak a régebbi Mándy-szövegek emlékezetére, szinte hozzájuk rendelődnek a korábbi kontextusok. Ahogyan Mándy a *Mi az, öreg?*-ben a halott apát és anyát idézte meg, úgy idézik meg e kései prózaszövegek az író évtizedekkel korábbi szövegvilágát. Bérházak üres, elárvult lépcsőházának, egzisztenciális magányának, nihiljének huzatában keringenek valahonnan újra előkerült infánsnők, magányos öregek, kukatündérek, a tömbház kicsinyes, elszürkült világában rózsaszín színésznői álmokat kergető lányok. Mindegyikük a maga monológját

mondja. S a becsapódó ajtó, ablak mögött az üresen maradt lakás légáramában szállnak, keringenek a cetlik, a tépett füzetlapok. A kései Mándy-próza, mint egy nagy keringő, mely az élet romjai felett ismerős dallamokat szakít fel egyazon hangszerelésben, más és más változatokban.

E kései Mándy-szövegek között külön figyelmet érdemelnek az írói szereppel kapcsolatos kérdéseket felvető novellák: az *Önéletrajz* (in: *Önéletrajz*, 1989) s az 1989–91 között első ízben a *Holmi* hasábjain közölt szövegek: *A veterán*, az *Egy este*, az *Egy éjszaka*, a *Szerkesztőségi órán* (in: *Huzatban*, 1992). Nem szigorúan ars poetica jellegű, szándékú szövegek ezek; Mándy nemigen írt műhelyvallomást – legfeljebb negatív ars poeticát (l.: *Mit akarhat egy író?: „Mert már akkor kiderült valami. Nem tudok cselekményt bonyolítani. De még csak elindítani se tudok. (. . .) már a kezdet kezdetén azt is be kellett látnom, hogy a fantáziám se működik. A döntő dolgok hamar kiderülnek. Maradt a megfigyelés. (. . .) Se cselekmény, se fantázia, se megfigyelés. (. . .) Valaha kötelességszerűen megpróbálkoztam a tájleírással. Ezzel se sokra mentem. Eltelt egy idő, amíg rájöttem, hogy nekem a pinceablak a táj, egy pocsolya. Legjobb esetben üres mező, elhagyált, ócska lavórokkal” stb.)*

Ezek a nyolcvanas évek legvégén és a kilencvenes években született szövegek a maguk rokonszenvesen frivol és ironikus módján azt a „sallangot” járkák körül, amelyet a kor, a környezet, a társadalom aggat szünös-szüntelen az írói szerepre. Siker és díjak, az író mint veterán, az író társadalmi állásfoglalása . . . Valójában az írói szerep szerep volta villan fel újra és újra bennük. Rokonszenves frivolságuk abból ered, hogy a Mándy-írók Zsámbokya helyett a szerző-elbeszélő gyakran egyes szám első személyben, leplezetlen énségével, „mándyságát” egy az egyben vállalva áll elénk, radikálisan visszavonva a fikció varázsát – mely utóbbit az író léteitényeinek novellaanyagként való felmerülése, hangsúlyos előtérbe kerülése bizonyítja. A dialógusokból s a szerzői belső monológokból a bölcs tapasztalat valamily (ön)íróniája csap ki, amit csak tetézneqk apa beúszó, megidézett lekicsinylő kommentárjai.

Az *Önéletrajz* fiúszereplője előtt a „papírlap hőmezője”. Vakítóan fehér, ellen-szenves papír, amelyen csak sorokat lehet áthúzni, amelyet csak összetépni érde-mes, megszüntetni az irkafirkát. Félix és Holländer, a két ólomkatona. „Nem mondja uraságod! Két ólomkatona. Andersen beérte eggyel” – szólal meg becs-mérlőn apa hangja. S folytatódik a *Mi az, öreg?* apa-fiú csatája: „Mi tagadás! Andersen némi nyomot hagyott abban a novellában. De akkor is! Így elindítani valakit!” Majd saját kudarcának elkenése céljából apa kudarcainak számbavétele: „A lapalapító. A szerkesztő. A cirkszigazgató. (. . .) Bohóc! Zenebohóc!” Anya kifosztása. Lux Olga és a többiek . . . A novella végén pedig a megszólalás lehetetlenségének görcsében a bizonyítási kényszer, s a siker ironikus-torz fénye: „Én Baumgarten-díjat kaptam! Igenis Baumgarten-díjat! – Jó, jó, öreg!”

A *veterán* című novellában Zsámbokyt leányok és fiúk csapata látogatja meg. „Veteránokat” gyűjtenek. Miközben lezserül-hanyagon belekavarnak az író-

asztalon halmozódó cetlikbe, gyanútlanul megkérdézik: „Írni is tetszik?” Mellbevágó kérdés egy író számára, aki nem volt semmilyen táborban, nem vezetett naplót „azokról az időről”, aki nem ismerte Lenint, s egyáltalán semmit sem csinált . . . Lényeges és lényegtelen (írói) dolgok mérleghintájának (ironikusan) diszkrét bája.

Mándy két ikernovellát ír a Charta 77 körüli bonyodalmak témájára. Aláírni-e az ívet, avagy ne? Az *Egy este* szövegében a nem titkolt, cseppet sem palástolt bizonytalanságba a másik szobából belebben anya képe, majd apa hangja „valahonnan messziről”: „Begyulladtál, öreg?” A felkínált szerepvállalás kínjában a szerző-elbeszélő önmaga áhított, tünékeny és cseppfolyóssá váló halmazállapotát járja körül („Közben csak történik valami. Rosszullét. Ájulás. A lány úgy talál rám. Elveszek a sorok között. Soha nem kerülök elő.”), majd, miközben az én-elbeszélő „szánkázik”, „csúszkál” az íven, felsorakoznak a történelmi időkön edződött ironikus írói tapasztalatok: Mi vár a Kádár Jánosnak címzett tiltakozás aláíróira? „*Boross Lajos*, tanár. – Naiv őrült! Elveszik tőle a katedráját. Leküldik egy tanyára. Egy tanyai iskolába. Soha nem kerül vissza Pestre.

Czirák Gyéza, szerkesztő. – Elbúcsúzhat a lapjától. (. . .)

Sebők János, festő. – Nem lesz kiállítása néhány évig. Talán restaurál, vagy ostoba könyveket illusztrál. És akkor még egész jól megúsza. (. . .)

Várnai Gusztáv, író. – Tévészerepek népszerű szerzője. Egy időre eltűnik a képernyőről.”

S a novella (anti-)poénja: – „Egyedül maradtam. Egyedül a gyávasággal.”

Ugyanez a téma folytatódik a címében is a kontinuitásra utaló *Egy éjszaka* szövegében. Az író-elbeszélő magányába beleng a kérdőívet hozó lány alakja, Borisz Pilnyaké, egy diákkori emlék, Králl Rózsi halálhírének emléke és szellemalakja – idők, terek, valós és képzeleti síkok folynak egybe, újra és újra kialakítva azt a közeget, amely Mándy hőseinek és alakmásának évtizedek óta egyetlen lehetséges, éltető közege.

Harsány ünneplések, veterán-múlt és hősködések nélkül. Akár gyáván, magára maradván is . . . „Mit akarhat egy író? Bármilyen meglepő, írni.

A tehetsége törvényei szerint.” Folyton „benne lenni” egy novellában.

Zsámboky/Mándy valamiféle távoli álomi tájakon. Mellette anya és apa. Egyszerre ott és itt. *Felel* az írásaiért. Hiszen, miként a *Szerkesztőségi órán* szövegében megidézett Móricz Zsigmond, „letette a garast”.

Egy kislány sántaiskolázik Budapest valamely kihalt terén, s közben ritmikusán skandálja: „Í-ró I-ván, í-ró I-ván.” Nincs veterán-múlt. Semmi éljenzés. Most már örök időkre benne a novellában.

A huzat légtölcserében cetlik szállonganak.